

A *vaegy* az erdélyi magyarban: kontaktusjelenség és/vagy belső fejlemény?

Halm Tamás – Bende-Farkas Ágnes

1. Bevezetés¹

Jelen tanulmány témája a *vaegy* (más írásmóddal: *vajegy*) szócska:

- (1) *Ha létezik vaegy update, le fogod tudni tölteni.*²
'Ha létezik valami update, le fogod tudni tölteni.'

A *vaegy* a magyar nyelv erdélyi változataiban széles körben használatos, elsősorban a beszélt nyelvben, ill. a beszélt nyelvhez közeli írott regiszterekben (magánlevelezés, naplók, újságírás, internetes fórumok és blogok). Erdélyen kívül viszont gyakorlatilag ismeretlen. Bizonyos használatait már a 19. században leírták (Krizsa 1863a, Czuczor–Fogarasi 1874), de formális elemzésnek legjobb tudomásunk szerint még nem képezte tárgyát.

Tanulmányunkban kimutatjuk, hogy a *vaegy*-nek a mai erdélyi magyar köznyelvben valójában több, egymástól eltérő használata, ill. jelentése van: a *vaegy* mint indefinit determináns (*vaegy könyv* 'néhány könyv', 'some books'), *vaegy* mint antiszpecifikus indefinit³ (*vaegy könyv* 'valami könyv', 'some book or other'), *vaegy* mint approximátor (*vaegy öt könyv* 'kb. öt könyv', 'about five

É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) 2019. *Nyelvelmélet és kontaktológia 4*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. Budapest – Piliscsaba. 201–216.

¹ Az itt bemutatott kutatás a Magyar Generatív Történeti Szintaxis 2 projektum (NKFI112057) és az MTA Prémium Posztdoktori Programja (PPD023/2017) támogatásával valósult meg. Szeretnénk kifejezni a köszönetünket É. Kiss Katalinnak, Pintér Lillának, a *Nyelvelmélet és kontaktológia 4* (2018) konferencia résztvevőinek, valamint ezen kötet szerkesztőinek és lektorainak kérdéseikért és tanácsaikért.

² A példák, hacsak másként nem jelöljük, az elektronikus és nyomtatott forrásokból előállított 164 elemű adatbázisunkból származnak. A grammatikalitási ítéleteket anyanyelvi beszélőkkel is ellenőriztük.

³ Az antiszpecifikus indefinitnek a szakirodalomban más neveken is ismertek: episztemikus indefinitnek, bizonytalan referenciájú elemek (l. 3.1). Megjegyzendő, hogy a magyar nyelvű szakirodalomban az indefiniteket határozatlan leírásoknak is nevezik; ez utóbbi jelzős szerkezet, bár talán szabatosabb, de egyben nehezebb is, ezért ebben a dolgozatban az *indefinit* terminus használata mellett döntöttünk.

books’) – ezek természetesen mind történeti eredetükben, mind jelenlegi jelentésükben közel állnak egymáshoz.

Történeti korpuszadatok, valamint szemantikaelméleti megfontolások alapján bemutatjuk, hogy a *vaegy* fenti jelentései történetileg a *vagy egy* ’kb. egy’ kifejezés többlépcsős, és egyes pontokon elágazó átértelmezéséből származtathatóak. Az erdélyi magyar nyelvváltozatokkal hosszú ideje erős kontaktushelyzetben lévő román nyelvből ismert antispecifikus indefinit *vreun* (Farkas 2002b, Fălăuş 2014) mint analógia nagy valószínűséggel megerősítő és gyorsító szerepet játszott ebben a folyamatban.⁴

Végül pedig elhelyezzük a *vaegy*-et az antispecifikus indefinitek több más nyelv korábbi vizsgálata alapján kidolgozott tipológiájában, rámutatva, hogy a *vaegy* olyan antispecifikus indefinit, amelyhez gyenge egzisztenciális elkötelezettség társul a beszélő oldaláról (ebben is a *vreun*hoz hasonlítva).

A tanulmány felépítése a következő: a 2. pontban a *vaegy* jelenlegi használatait mutatjuk be leíró jelleggel. A 3. pontban a *vaegy* mai használatainak formális szemantikai elemzését adjuk meg. A 4. pontban a formális történeti szemantika eszköztárával tárjuk fel a *vaegy* szó kialakulásának és jelentésmódosulásainak nyelvtörténeti folyamatát. Az 5. részben néhány nyitott kérdést vetünk fel, a 6. rész pedig a tanulmány összefoglalása.

2. Adatok

A *vaegy* szócska egyik ma is használatos jelentésében a *néhány* szinonímája (2). Ezt az értelmezést már Kriza János a *Vadrózsák* népköltési gyűjteményhez kiadott *Tájszótára* (1863b), valamint az 1874-es Czuczor–Fogarasi szótár is ismerteti, és a székely nyelvjárások sajátjának tekinti.

- (2) *Tehetünk bele vaegy szem kását is.*
 ’Tehetünk bele néhány szem kását is.’

E fenti használat a mai erdélyi magyar köznyelvben is tovább él, emellett azonban a *vaegy* manapság antispecifikus indefinitként is használatos (’valami x’, ’some x or other’):

- (3) *Ha létezik vaegy update le fogod tudni tölteni.*
 ’Ha létezik valami update, le fogod tudni tölteni.’

A *vaegy* használható approximátorként⁵ is számnevek előtt (’kb. n x’):

⁴ A *vreun* a *vrea* ’akarni’ igére visszamenő partikulából és az *un*, *o* ’egy’ számnévből / határozatlan névelőből tevődik össze. Hímnemű, default alakja *vreun*, nőnemű (és a többesszámnál is használt) alakja a *vreo*. Példák: *vreun muzeu* ’valami múzeum’, *vreo carte* ’valami könyv’, *vreun kilogram de cafea* ’kb. egy kiló kávé’, *vreo două kilograme de cafea* ’kb. két kiló kávé’.

⁵ A *körülbelül* és a hasonló funkciójú, közelítő értéket kifejező partikulák elnevezését és szófaji besorolását (határozószók, módosítószók?) illetően nem egységes a magyar leíró szakirodalom.

- (4) *A tenyere^men van vaegy öt vérhólyag.*
'A tenyere^men van kb. öt vérhólyag.'

Végül pedig a *vaegy* használható approximátorként mérő kifejezések előtt is ('kb. n egység'). N=1 esetén a számnév érdekes módon kötelezően elmarad:⁶

- (5) *Még fennebb sétáltunk vaegy fél kilométernyit a Borzia mentén.*
'Még fennebb sétáltunk kb. fél kilométernyit a Borzia mentén.'
- (6) *Hoztunk ehejt vajegy zsák pityókát magának.*⁷
'Hoztunk ehelyt kb. egy zsák pityókát magának.'

A *vaegy* ebben eltér a többi approximátortól, melyek után a számnév nem hagyható el:

- (7) a. **körülbelül* zsák(nyi) krumpli b. *körülbelül* egy zsák(nyi) krumpli
- (8) a. *vaegy* zsák(nyi) krumpli b. **vaegy* egy zsák(nyi) krumpli

Érdeemes megvizsgálnunk, hogy a *vaegy* fenti használatai mely szemantikai, ill. mondattani környezetekhez kötődnek. Az összegyűjtött korpuszadatok, valamint az anyanyelvi beszélők elfogadhatósági ítéletei alapján egyértelmű, hogy a *vaegy* 'néhány' és a *vaegy* 'kb.' bármilyen szemantikai környezetben megjelenhet. Ezzel ellentétben a *vaegy* ('valami x', 'some x or other') előfordulása erősen korlátozott, és csak az alábbi környezetekben megengedett: episztemikus modális operátor hatóköre (9), kondicionális előtagja (10), felszólítás (11), adverbatív (12), óhajtás, feltételes mód (13), célhatározói alárendelt mondatok (14), kérdések (15) és habituálisok (16):

- (9) *A vaktyúk es találhat vajegy gyöngyszemet.*
'A vaktyúk is találhat valami gyöngyszemet.'
- (10) *Ha létezik vaegy update, le fogod tudni tölteni.*
'Ha létezik valami update, le fogod tudni tölteni.'

Mivel az ehhez kapcsolódó vitákban itt nem kívánunk állást foglalni, ezért a semleges approximátor terminust választottuk.

⁶ Egy bíráló felhívta a figyelmet, hogy a román *vreun* approximátori használata során is el kell maradnia az *un-o* számnévnek:

- (i) *Am timp să citească vreoa (*o) carte*
birt.1SG idő.MASC SUBJ.AUX olvas.1SG vaegy.FEM (egy.FEM) könyv.FEM
'Van időm vaegy könyvet elolvasni.'
- (ii) *Am timp să mănânc vreun (*un) măr*
birt.1SG idő.MASC SUBJ.AUX eszik.1SG vaegy.MASC (egy.MASC) alma.NEUTR
'Van időm vaegy almát megenni'

⁷ A szövegekörnyezet alapján kizárható a 'néhány zsák krumpli' olvasat.

- (11) [*az örökségemet*] adják **vaegy** esztelneki rászorulónak
'Az örökségemet adják valami esztelneki rászorulónak.'
- (12) *Ehelyt a ponkhálót verem, nehogy vajegy mérges ponk megmássza a lovakat.*
'Ehelyt a pókhálót verem, nehogy valami mérges pók megmássza a lovakat.'
- (13) *Bár vajegyét nyikkantott volna.*
'Bár valamit nyikkantott volna.'
- (14) *Nem tudok falura menni, hogy vajegy jó kövér bornyút hozzak.*
'Nem tudok falura menni, hogy valami jó kövér bornyút hozzak.'
- (15) *Van pasid, vagy tetszik vajegy fiu?*
'Van pasid, vagy tetszik valami fiú?'
- (16) *Vajegy virágcserepbe, ócskább csuporba, fazékba tettük.*⁸
'Valami virágcserepbe, ócskább csuporba, fazékba tettük.'

3. Szinkrón elemzés

3.1. Első közelítés

A *vaegy* mint indefinit determináns ('néhány', 'some') formális szemantikai szempontból jól jellemezhető (egzisztenciális) általánosított kvantorként (Barwise és Cooper (1981)):

$$(17) [[vaegy_{some}]] = \lambda f. \lambda g. \{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\} \neq \emptyset$$

- (18) *Férfiak nemigen vótak velünk, vajegy legény ütötte bé magát.*
'Férfiak nemigen voltak velünk, néhány legény ütötte be magát.'
 $\{x: \text{legény}(x) = 1\} \cap \{x: \text{beütötte-magát}(x) = 1\} \neq \emptyset$

A fenti formula intuitív jelentése az, hogy a 'legények' halmazának és a 'magukat beütött' személyek halmazának a metszete nem üres, tehát valóban 'volt néhány legény, aki beütötte magát'. Egy bíráló megjegyezte, hogy a *vaegy* általánosított kvantorként való elemzése nem elégséges, amennyiben nem olvasható le róla, hogy a *vaegy*-nek új diskurzusreferenst kell bevezetnie. Ez a feszültség azonban nem csak a *vaegy* elemzését jellemzi, hanem a határozatlan leírásokét általában: az általánosított kvantoros elemzés nem az individuumváltozóról szól, hanem két halmaz relációjáról. A *vaegy* esetében az általánosított kvantorként való elemzés a leggyengébb és a legáltalánosabb, afféle közös nevezőnek tekinthető.

⁸ Régi szokásokat leíró szövegből származik. Egy bírálói megjegyzésre válaszolva: a (16)-os példa epizodikus párját e cikk második szerzője nem tekinti elfogadhatónak, a kontextushoz illeszkedőnek:

(iii) #*Nem volt virágcserep a háznál, ezért vaegy csuporba ültettem a magot.*

A *vaegy* mint antiszpecifikus (episztemikus, kvodlibetikus stb.) indefinit determináns ('valami x', 'some x or other') pontos jellemzése már jóval összetettebb feladat, hiszen az indefinitnek jelentéstana bonyolult kérdés, mellyel jelentős és szerteágazó irodalom foglalkozik (Haspelmath 1997, Farkas 2002ab, Jayez és Tovená 2006, Aloni és Port 2010, Alonso-Ovalle és Menéndez-Benito 2010, Giannakidou és Quer 2013, Kamp és Bende-Farkas 2019 és mások).

Farkas (2002ab) ismert javaslata szerint az indefinit főnévi kifejezések aszerint osztályozhatók, hogy milyen korlátokat helyeznek az általuk bevezetett változók kiértékelésére (value assignment). Az egyik kérdés a hatóköri specifikusság: az ún. értékelőfüggvény függ-e egy másik operátortól vagy sem. Ennek alapján beszélünk ún. függő indefinitekről (pl. *câte un/o* 'egy-egy' a románban, *egy-egy* a magyarban, vö. Farkas 1997): ezek értéküket egy másik, őket „vezérlő” operátortól nyerik. (Pl. a *Mindenki elvett egy-egy könyvet.* mondatban az *egy-egy* kiértékelése a *mindenki* univerzális kvantortól függ.) Ezzel szemben az ún. nem függő indefinitnek kiértékelése független bármely más operátortól.

A másik tényező az indefinitnek osztályozásában az ún. kvodlibetikus (tetszőlegességi) specifikusság: vajon a beszélő tudatában létezik-e egy kiemelt individuum, aki/ami a jelölete az indefinitnek. Ha igen, akkor partikuláris (vagy episztemikusan specifikus) indefinitekről beszélünk (pl. *egy bizonyos diák* 'a certain student'); ha nem, akkor pedig kvodlibetikus vagy (episztemikusan) anti-specifikus indefinitekről (pl. *valami diák* 'some student or other', *bármelyik diák* 'any student').

Az antiszpecifikus indefinitnek körén belül is különbség tehető aszerint, hogy az indefinit kiértékelésekor a teljes értékészletet figyelembe kell-e vennünk. Ha igen, akkor kimerítő variációról beszélünk, ide sorolhatók az ún. szabad választást kifejező elemek: pl. *bármelyik diák* 'any student' (Giannakidou 2001, Kratzer and Shimoyama 2002)⁹. Ha nem, akkor nem-kimerítő variációról van szó, pl: *valami diák* 'some student or another' (Giannakidou and Quer 2013, Farkas and Brasoveanu 2013).

Végezetül az ún. egzisztenciális elköteleződés alapján is csoportosíthatjuk az indefiniteket, vagyis annak alapján, hogy milyen mértékben elkötelezett a beszélő amellelt, hogy létezik az indefinit DP-nek olyan jelölete, ami igazá teszi az állítást (Farkas 2002ab).

Állításunk az, hogy a *vaegy* ('valami x', 'some x or other') olyan indefinit (19a), ami antiszpecifikus (19b) és gyenge egzisztenciális elköteleződést fejez ki (19c). A (19) alatti elemzésben az a. pont alatti lambda-kifejezés kiegészül a b. és c. pont alatti posztulátumokkal, amelyek a beszélő információs állapotára nézve fogalmazznak meg kikötéseket.

⁹ A szabad választást kifejező elemekről a magyarban l. Hunyadi (1991, 2002), Abrusán (2007), Bende-Farkas (2014, 2015), Halm (2016a,b).

- (19) a. $\lambda f.\lambda g.\{|h(f)\} \cap \{x: g(x) = 1\}|=1$ ahol h egy kiválasztási függvény¹⁰, amely a megfelelő ponton egzisztenciális lezárást kap¹¹

Az alábbi kidolgozott példában a *vajegy gyöngyszemet* tárgyi DP a generikus és a modális operátor alatt értelmeződik. A tág hatókörű értelmezés hiányát a kutatás jelen szakaszában a b. és c. pont alatti megszorításból vezetjük le.

A vaktyúk találhat vajegy gyöngyszemet.

'A vaktyúk találhat valami gyöngyszemet.'

$GEN(x) \diamond \exists CF(h).\mathbf{vaktyúk}(x) \wedge \mathbf{talál}(x,h(\mathbf{gyöngyszem}))$

- (19) b. A *vaegy* ('valami x ', 'some x or other') csak antiszpecifikusan használható, vagyis akkor, ha a beszélő tudatában nincs egy kiemelt jelölete a *vaegy*-kifejezésnek (e korlátozás DRT-alapú formalizásához l. Jayez és Tovena 2006);
c. a beszélő csak gyengén van elköteleződve a *vaegy*-kifejezés által jelölt entitás létezése iránt.

A (19b)-ből és (19c)-ből következik, hogy az antiszpecifikus *vaegy* csak a már felsorolt környezetekben fordul elő (l. 2. pont): episztemikus modális operátor hatókörében (9), kondicionális előtagjában (10), felszólításban (11), adverbatív mondatban (12), óhajtó mondatban (13), célhatározói alárendelt mondatokban (14), kérdésekben (15) és habituálisokban (16).¹²

A *vaegy* mint számnevet módosító approximátor ('kb. n x ') az alábbi módon modellezhető formálisan:

$$(20) \llbracket \mathbf{vaegy}_{\text{approximately}} \rrbracket = \lambda n.\lambda f.\lambda g.\{|x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}| \approx n$$

- (21) *Ma elmentek innen a barakkunkból vajegy tízen bányamunkára alsórákosiak.*
'Ma elmentek innen a barakkunkból kb. tízen bányamunkára alsórákosiak.'
 $\{|x: \mathbf{alsórákosi}(x) = 1\} \cap \{x: \mathbf{element}(x) = 1\}| \approx 10$

A fenti formula intuitíve azt jelenti, hogy az 'alsórákosi' személyek és az 'element' személyek halmazainak metszeteként előálló halmaz számossága körülbelül tíz.

¹⁰ Kiválasztási függvény: egy nemüres halmazból kiválasztja annak pontosan egy elemét. Pl. $m_{(1...n)}$ kiválasztási függvények a nyelvészek halmaza fölött: $m_1(\text{nyelvészek})=\text{Chomsky}$, $m_2(\text{nyelvészek})=\text{Simonyi}$... $m_n(\text{nyelvészek})=\text{Pāṇini}$.

¹¹ A figyelmes olvasó beláthatja, hogy a (19a) alatti képlet mintegy bevezet egy diskurzusreferenst: $h(f)$ az f jelölte halmaznak az az eleme, amelyet a h függvény választ ki. A dinamikus, az újdonságra összpontosító (Heim (1982, 1983), Kamp (1981)), és a kiválasztási függvényeket alkalmazó halmazelméleti elemzések (Reinhart (1997), Winter (1997), Kratzer (1998)) összefüggéseit illetően l. von Stechow (2000).

¹² Ezen felül közös még a környezetekben, hogy bizonyos értelemben modálisnak tekinthetőek – ennek jelentőségét az 5. fejezetben vizsgáljuk meg. A habituális mondatok modalitásával kapcsolatban l. Boneh és Doron (2010).

A *vaegy* mint mérő kifejezést módosító approximátor (kb. *n* egység *x*) (vö. Rothstein 2016, Schvarcz 2017) modellezése a fentihez nagyon hasonló:

$$(22) \text{[[vaegy}_{\text{approximately.measure}}]] = \lambda n. \lambda u. \lambda f. \lambda g. \text{MEAS}_{\text{type}(u)}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) \approx \langle n, u \rangle$$

(23) *kaptunk vajegy fél deci gabonapálinkát hozomra a kántortanító bögrecsárdájában*

'Kaptunk kb. fél deci gabonapálinkát hozomra a kántortanító bögrecsárdájában.'

$$\text{MEAS}_{\text{úrtartalom}}(\{x: \text{gabonapálinka}(x) = 1\} \cap \{x: \text{kap}(mi)(x) = 1\}) \approx \langle \text{fél}, \text{deci} \rangle$$

A fenti formula intuitív jelentése: azon dolognak, amelyre egyszerre igaz, hogy gabonapálinka és hogy mi kaptuk, a deciliterben kifejezett úrtartalma körülbelül fél egység.

3.2. Második közelítés

Az előző alpontban a két approximátori használat leírására egy-egy külön formulát adtunk. Könnyen belátható ugyanakkor, hogy ez a két formula egyesíthető. Mindkét esetben mennyiséget közelítünk: egy megszámlálható mennyiséget ('kb. *n* darab valami'), valamint egy mérhető mennyiséget ('kb. *n* egység valami'). Az egységes kezelésre két technikai megoldás adódik.

Egyrészt élhetünk a formális szemantikában több ponton is javasolt típus-többértelműség (type ambiguity, Partee és Rooth 1983, Hendriks 1987) feltételezésével. Ez esetben az approximátori *vaegy* jelentése kétértelmű, és az, hogy egy adott szerkezetben melyik jelentés 'aktiválódik', az a *vaegy*-gyel kombinálandó elem típusától függ:

$$(24) \text{[[vaegy}_{\text{approximately}}]] = \lambda n. \lambda f. \lambda g. |\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}| \approx n \text{ vagy} \\ = \lambda n. \lambda u. \lambda f. \lambda g. \text{MEAS}_{\text{type}(u)}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) \approx \langle n, u \rangle$$

A másik lehetőség, hogy a megszámlálható esetekben, amennyiben nincsen számnévi osztályozó (pl. *tucat*), egy implicit, 'db' jelentésű osztályozó jelenlétét feltételezzük, amelyet a # jellel fogunk jelölni:

$$(25) \text{[[vaegy}_{\text{approximately}}]] = \lambda n. \lambda u. \lambda f. \lambda g. \text{MEAS}_{\text{type}(u)}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) \approx \langle n, u \rangle$$

ahol $u \in \{\#, \text{deciliter}, \text{kilométer}, \text{gerezd} \dots\}$

A fenti formulában a mérték típusa a mérőkifejezés függvénye: $\text{type}(\text{liter}) = \text{űrtartalom}$, $\text{type}(\text{kilométer}) = \text{hosszúság}$, $\text{type}(\#) = \text{számosság}$, $\text{type}(\text{tucat}) = \text{számos-ság}$.¹³

Érdekes módon a *vaegy* indefinit determináns ('néhány', 'some') szintén hasonló formára hozható. Két halmaz ugyanis akkor és csak akkor diszjunkt, ha a metszetük számossága nulla. Vagyis (26) és (17) logikailag ekvivalensek:

$$(26) \llbracket \text{vaegy}_{\text{some}} \rrbracket = \lambda f. \lambda g. \text{MEAS}_{\text{cardinality}}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) > \langle 0, \# \rangle$$

4. Diakrón elemzés

4.1. Kiindulópont

A 'néhány' jelentésű *vaegy*-et már a Czuczor–Fogarasi szótár (1874) is a *vagy egy*-ből származtatta, bár magyarázatot nem fűzött hozzá. A *vagyegy* > *vajegy* > *vaegy* láncolat több szempontból is plauzibilis. Egyrészt erre utalnak a korpuszbéli gyakoriságok: míg a mai elektronikus forrásokban a *vaegy* dominál, a korábbi irodalmi és néprajzi szövegekben jellemzően a *vajegy*-et találjuk, a legkorábbi találatok között (1863)¹⁴ pedig a *vagyegy* is szerepel. Másrészt a feltételezett hangváltozás is tipikusnak tekinthető: fonológiai szempontból az intervokális palatális affrikáták [jʃ] gyengülése [j], majd pedig teljes eltűnése jellegzetes leníciós (gyengülési) folyamat (Szigetvári 2008).¹⁵ Végezetül bizonyos mai erdélyi magyar nyelvváltozatokból is ismert a *vagy* kötőszónak a *vaj* variánsa.

Bár ezen érvek meggyőzőek, egy fontos részlet még hiányzik a teljes képből: hol és hogyan történt a szemantikai átértelmezés, hogyan lett a *vagy egy*-ből *néhány*, antiszpecifikus indefinit vagy éppen approximátor? További kérdés, hogy ez a három jelentés hogyan kapcsolható össze? Ismeretes, hogy az ilyen funkciójú elemek más nyelvekben is hasonlóak egymáshoz, pl. az angolban: *some* 'néhány', *some or other* 'antiszpecifikus indefinit', és a *some* 'approximátor': *some twenty years ago* 'kb. húsz éve'.

Javaslatunk az, hogy az átértelmezés kiindulópontja a *vagy* alábbi, jól ismert approximatív használata lehetett:

(27) *Vasárnap óta aludtam vagy öt órát.*

'Vasárnap óta aludtam kb. öt órát.'

(28) *Most ismét vagy öt könyvet olvasok egyszerre.*

'Most ismét kb. öt könyvet olvasok egyszerre.'

¹³ Ez a kezelés alkalmazható azon esetekre is, ahol a *vaegy* jelentése 'kb. egy' (l. (6) fentebb):

(i) $\llbracket \text{vaegy}_{\text{approximately one}} \rrbracket = \lambda u. \lambda f. \lambda g. \text{MEAS}_{\text{type}(u)}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) \approx \langle 1, u \rangle$,
ahol $u \in \{\#, \text{deciliter}, \text{kilométer}, \text{gerezd} \dots\}$

¹⁴ (iv) *s jót nevetnek rajta – főként, ha vagyegy ügyetlent tettek föl* (Krizsa 1863b)

¹⁵ Ismeretes, hogy az indefinitnek sok nyelvben egy kérdőszó és a *vagy* értelmű kötőszó összetételéből keletkeztek, pl. japán *dare-ka* (szó szerint 'ki-vagy', jelentése 'valaki') (Haspelmath 1997: 164–169).

Bár e dolgozatnak nem tárgya az approximatív *vagy* keletkezésének kimerítő vizsgálata, feltételezhető, hogy e szerkezet egy *vagy*-koordináció első tagjának törlésével jött létre:

- (29) a. *Vasárnap óta aludtam négy vagy öt órát.*
 b. *Vasárnap óta aludtam ~~négy~~ vagy öt órát.*

4.2. *Approximatív vaegy*

Ismeretes, hogy a magyarban a szám+mérőegység kifejezések kétértelműek: a *fél kiló* jelentheti a *kiló* mértékegység felét vagy a *félkiló*-t mint mértékegységet. L. (30b) és (30c), melyek jelentése lényegében azonos, de szerkezete eltérő:

- (30) a. *Vettem egy kiló kenyeret.*
 b. *Vettem fél kiló kenyeret.*
 $MEAS_{tömeg}(\{x: kenyer(x) = 1\} \cap \{x: vesz(én)(x) = 1\}) = <0.5; kiló>$
 c. *Vettem egy fél kiló kenyeret.*
 $MEAS_{tömeg}(\{x: kenyer(x) = 1\} \cap \{x: vesz(én)(x) = 1\}) = <1; félkiló>$

Természetesen a mérő kifejezésekben található számnevek is módosíthatóak az approximatív *vagy*-gyal:

- (31) a. *Vettem vagy egy kiló kenyeret.*
 'Vettem kb. egy kiló kenyeret.'
 b. *Vettem vagy fél kiló kenyeret.*
 'Vettem kb. fél kiló kenyeret.'
 c. *Vettem vagy egy fél kiló kenyeret.*
 'Vettem kb. egy fél kiló kenyeret.'

Vegyük észre, hogy a (31c) és a (31b) jelentése azonos, bár szerkezetük eltér. Ennek köszönhetően éppen a (31c) alatti környezet lehetett az átértelmezés helye: *vagy egy* (approximatív *vagy* + *egy*) → *vagyegy* (számneveket módosító approximátor). Alább a (32a)-ban láthatjuk az átértelmezés előtti, eredeti olvasatot, a (32b)-ben pedig az átértelmezés utáni olvasatot:

- (32) a. *Vettem vagy egy fél kiló kenyeret.*
 kb. egy
 'Vettem kb. fél kiló kenyeret.'
 b. *Vettem vagyegy fél kiló kenyeret.*
 kb.
 'Vettem kb. fél kiló kenyeret.'

Fentebb, a (6)-os számú példában láthattuk, hogy a *vaegy* használható 'kb. egy' értelemben is. Ez a *vagy egy* (approximatív *vagy* + *egy*) → *vagyegy* (kb. egy) átértelmezésből származik:

- (33) a. *Vettem **vagy egy** **kiló** kenyeret.*
 kb. egy
 'Vettem kb. egy kiló kenyeret.'
- b. *Vettem **vagyegy** **kiló** kenyeret.*
 kb.egy
 'Vettem kb. egy kiló kenyeret.'

4.3. Vaegy ('néhány')

Ahogy fentebb, a (27)-es példában láthattuk, a *vagy n* jelentése 'kb. n'. A számnevek módosítására fókuszálva, a *vagy egy* 'kb. egy' formális ábrázolása a következő:

$$(34) [[\text{vagy egy}]] = \lambda f.\lambda g.\text{MEAS}_{\text{cardinality}}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) \approx \langle 1, \# \rangle$$

Szembetűnő, hogy ez nagyon hasonló a *vaegy* 'néhány' fordításához ((20), itt megismételve mint (35)):

$$(35) [[\text{vaegy}_{\text{some}}]] = \lambda f.\lambda g.\text{MEAS}_{\text{cardinality}}(\{x: f(x) = 1\} \cap \{x: g(x) = 1\}) > \langle 0, \# \rangle$$

A 'kb. egy' valójában egy 1-hez közeli pozitív számot jelent, vagyis egy alacsony, de nemzérus számosságot – hiszen a *János aludt vagy egy órát* mondatból következik, hogy *János aludt*, vagyis a 'kb. egy' által jelölt intervallum nem tartalmazhatja a 0-t. Bár a 'néhány' technikailag pusztán egy pozitív (nullánál nagyobb) számosságot jelöl (35), közismert, hogy ehhez gyakran olyan inferencia társul, hogy ez a számosság alacsony. Vagyis a *vagy egy* 'kb. egy, kis számú' könnyen átértelmezhető volt úgy, hogy *vaegy* 'néhány', különösen azután, hogy az eredeti összetétel elhomályosult a fonológiai változások miatt (*vagy egy* \approx *vagyegy* $>$ *vajegy* $>$ *vaegy*).¹⁶

4.4. A vaegy mint antiszpecifikus indefinit

Az antiszpecifikus indefiniték (36) sok nyelvben, így például az angolban is használhatóak approximátorként, amint azt az eredetileg nem-specifikus indefinit *some* mutatja a (37)-es számú mondatban:

(36) *Some famous scientist once said that everything is relative.* Magyarul: (38).

(37) *I slept some five hours.*

Magyarul: (39).

Hasonló a helyzet a magyarban is:

¹⁶ Egy bíráló megjegyzi, hogy amennyiben elemzésünk helytálló, akkor a *vaegy kiló kenyér* kifejezés kétértelmű: a 'kb. egy kiló kenyér' és 'néhány kiló kenyér' jelentés egyaránt elérhető. Informánsaink szerint ez valóban így is van, mindkét jelentés elérhető.

(38) *Valami híres tudós azt mondta, hogy minden relatív.*

(39) *Tegnap éjjel aludtam valami öt órát.*

Bár a részletes elemzés túlmutat e dolgozat keretein, könnyen belátható, hogy miért alkalmazhatóak az antiszpecifikus indefinitok approximátorként. A (38)-as mondatban az antiszpecifikus indefinit *valami* a különböző elérhető lehetséges világokban más-más elemét jelöli a 'híres tudós' halmaznak:¹⁷

- w_1 -ben Galilei mondta, hogy minden relatív,
- w_2 -ben Albert Einstein mondta, hogy minden relatív,
- ...
- w_n -ben Stephen Hawking mondta, hogy minden relatív.

Míg az *öt óra* kifejezés bizonyos környezetekben jelenthet egy pontosan öt óras időintervallumot, jellemzőbb az a használat, amikor az *öt óra* azon időintervallumok halmazát jelöli, melyek kb.¹⁸ öt óra hosszúak. Ebben az értelemben az *öt óra* is halmazt jelöl, a *híres tudós*-hoz hasonlóan:

(40) [[híres tudós]] = {Galilei, Kepler, Albert Einstein, ..., Stephen Hawking}

(41) [[öt óra]] = {4h45m, 4h46m, ..., 5h14m, 5h15m}

Vagyis az elérhető lehetséges világokban az 'öt óra' halmaz különböző elemei elégítik ki a (33) alatti predikátumot:

- w_1 -ben 4 óra 45 percet aludtam,
- w_2 -ben 4 óra 46 percet aludtam,
- ...
- w_n -ben 5 óra 15 percet aludtam.

Mivel az episztemikus indefinitok, mint láttuk, szisztematikusan alkalmazhatók approximátorként, a nyelvelsajátítók könnyen eshetnek abba a hibába¹⁹, hogy, mintegy fordított irányban általánosítva, egy approximátort kezdenek el antiszpecifikus indefinitként használni, különösen, ha az approximátor tartalmazza az *egy* szócskát – a magyarban az *egy* számnév egybeesik az *egy* határozatlan névelővel:

¹⁷ Az antiszpecifikus (episztemikus) indefinitok és a lehetséges világok kapcsolatáról l. a 3.1-ben megadott irodalmat.

¹⁸ Az, hogy mi számít körülbelül megegyezőnek, a kontextus függvénye.

¹⁹ A „hiba” kifejezést természetesen itt nem normatív, kárhóztató értelemben használjuk, hiszen közismert, hogy a nyelvelsajátítás ezen apró tökéletlenségei természetes jelenségek, és a nyelvi változás egyik természetes mozgatórugójának számítanak (l. pl. Lightfoot 1979).

- (46) a. *Mari találkozhatott valami hírességgel, mégpedig Brad Pitt-tel.*
 b. *Mari találkozhatott vaegy hírességgel, #mégpedig Brad Pitt-tel.*

- (47) a. *Valami nagyokost tegnap jól lehúztak a kritikai rovatban.*
 b. *#Vaegy nagyokost rendszeresen lehúznak a kritikai rovatban.*

Az episztemikus-antispecifikus *vaegy*, amint már említettük, sok vonásában rokonítható a román *vreun* antispecifikus használatával: mindkettő antispecifikus, disztribúciója bizonyos környezetekre korlátozódik. A *vaegy* legfőbb megkülönböztető jegye, hogy nem fordulhat elő sem negatív környezetben, sem pedig monoton csökkenő kvantor hatókörében:

- (48) *#Kevés diák vett fel vaegy haladó kurzust.*

Munkahipotézisünk szerint a *vaegy* ú.n. pozitív polaritású elem (szemben a *vreun*-nal, amely viszont negatív polaritású). Mindemellett a *vaegy*-re is érvényes a *vreun*-ra megfogalmazott episztemikus megszorítás (Fălăuş 2015): egy *vaegy*-es mondat nem lesz minden episztemikus alternatíva szerint igaz. A megszorítás levezetésének szükséges feltétele az episztemikus *vaegy* (19) szerinti elemzésének módosítása: eszerint a *vaegy* közvetlenül kódol egy modális dependenciát – ez pedig hatóköri viselkedéséről is számot adhat, legalábbis ami a modális vagy nemveridikális kontextusokat illeti (l. (9)–(16)):

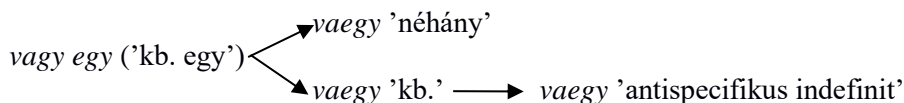
- (49) $vaegy_{episzt} = \lambda f.\lambda g.\lambda w. | \{h(f(w))\} \cap \{x: g(x) = 1\} | = 1$

6. Befejezés

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy a *vaegy* az erdélyi magyarban három használatlal rendelkezik:

- 'néhány';
- approximátor ('kb.' vagy 'kb. egy');
- antispecifikus indefinit gyenge egzisztenciális elköteleződéssel ('valami x').

Ezek a használatok történetileg az approximatív *vagy* és az *egy* számnév együtteséből vezethetők le:

A *vaegy* kialakulása tehát alapvetően belső nyelvi fejlemény, feltételezhető azonban, hogy a román *vreun* analógiája szerepet játszott az átértelmezési folyamat gyorsításában és az új értelmezés megszilárdulásában. Ez magyarázhatja azt, hogy a *vaegy* csak a magyar nyelv erdélyi változataiban ismert.

Hivatkozások

- Abrusán Márta 2007. *Even* and Free-Choice *any* in Hungarian. In: E. Puig-Waldmüller (szerk.): *Proceedings of Sinn und Bedeutung 11*. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona. 1–15.
- Aloni, Maria – Angelika Port 2010. Epistemic Indefinites Crosslinguistically. In: Emily Elfner és Martin Walkow (szerk.): *Proceedings of NELS 36*. 1–14.
- Alonso-Ovalle, Luis – Paula Menéndez-Benito 2010. Modal Indefinites. *Natural Language Semantics* 18.1: 1–31.
- Barwise, Jon – Robin Cooper 1981. Generalized Quantifiers and Natural Language. *Linguistics and Philosophy* 4.2: 159–219.
- Bende-Farkas Ágnes 2014. *Minden valaki* – Az ómagyar kori *vala*-kifejezések értelmezéséhez. In: É. Kiss Katalin et al. (szerk.): *Nyelvelmélet és diakrónia* 2. PPKE. Piliscsaba. 10–40.
- Bende-Farkas Ágnes 2015. The landscape of universal quantification in Old Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 62: 223–261.
- Boneh, Nora – Edit Doron 2010. Modal and temporal aspects of habituality. In: Malka Rappaport-Hovav, Edit Doron és Ivy Sichel (szerk.): *Syntax, Lexical Semantics, and Event Structure*. Oxford University Press. Oxford. 338–363.
- Czuczor Gergely – Fogarasi János 1874. *A magyar nyelv szótára*, VI. Kötet. Pest.
- Fălăuș, Anamaria 2009. *Polarity Items and Dependent Indefinites in Romanian*. PhD disszertáció. Université de Nantes.
- Fălăuș, Anamaria 2014. (Partially) Free Choice of Alternatives. *Linguistics and Philosophy* 37.2: 121–173.
- Fălăuș, Anamaria 2015. Romanian Epistemic Indefinites In: Luis Alonso-Ovalle és Paula Menéndez-Benito (szerk.): *Epistemic Indefinites: Exploring Modality Beyond the Verbal Domain*. Oxford University Press. Oxford. 60–81.
- Farkas Donka 1997. Dependent Indefinites. In: Corblin, Francis et al. (szerk.): *Empirical Issues in Syntax and Semantics*. Peter Lang. Bern. 243–267.
- Farkas Donka 2002a. Extreme Non-Specificity in Romanian. In: C. Beyssade et al. (szerk.): *Romance Languages and Linguistic Theory*. John Benjamins. Amsterdam. 127–153.
- Farkas Donka 2002b. Varieties of Indefinites. In: *Proceedings of SALT XII*. Cornell University. Ithaca, NY. 59–83.
- Farkas Donka 2006. Free Choice in Romanian. In: B. J. Birner és G. Ward (szerk.): *Drawing the Boundaries of Meaning, Neo-Gricean Studies in Pragmatics and Semantics in Honor of Laurence R. Horn*. John Benjamins. Amsterdam. 71–94.
- Farkas Donka – Adrian Brasoveanu 2013. A Typology of Specificity. *Revue Roumaine de Linguistique*. LVIII.4: 355–369.
- Farkas Donka – Adrian Brasoveanu 2015. Kinds of (Non-)Specificity. Matthewson, Lisa et al. (szerk.): *Companion to Semantics*. Wiley. Megj. a.
- Giannakidou, Anastasia 2001. The Meaning of Free Choice. *Linguistics and Philosophy* 24: 659–735.

- Giannakidou, Anastasia – Josep Quer 2013. Exhaustive and Non-Exhaustive Variation with Anti-Specific Indefinites: Free Choice versus Referential Vagueness. *Lingua* 126: 120–149.
- Halm Tamás 2016a. *The Grammar of Free-Choice Items in Hungarian*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Halm Tamás 2016b. The Syntactic Position and Quantificational Force of FCIs in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 63: 241–276.
- Haspelmith, Martin 1997. *Indefinite Pronouns*. Oxford University Press. Oxford.
- Heim, Irene 1982. *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. Doktori értekezés. U. Mass at Amherst.
- Heim, Irene 1983. File Change Semantics and the Familiarity Theory of Definiteness. In: Bäuerle, Rainer et al. (szerk.): *Meaning, Use and Interpretation of Language*. Berlin–New York. De Gruyter. 164–190. Újra-közlés: In: Partee, Barbara és Paul Portner (szerk.) 2008: *Formal Semantics. The Essential Readings*. Wiley. 223–248.
- Hendriks, Herman 1987. *Type Change in Semantics: The Scope of Quantification and Coordination*. Institute for Language, Logic and Information, University of Amsterdam.
- Hendriks, Herman 1993. *Studied Flexibility*. Doktori értekezés. ILLC, Universiteit van Amsterdam.
- Hunyadi László 1991. On the syntax of ANY and EVERY. In: B. Korponay et al. (szerk.): *Studies in Linguistics: A supplement to Hungarian Studies in English*. Kossuth Lajos University. Debrecen. 83–88.
- Hunyadi László 2002. *Hungarian Sentence Prosody and Universal Grammar: On the Prosody–Syntax Interface*. Peter Lang. Frankfurt am Main.
- Jayez, Jacques – Lucia M. Tovena 2006. Epistemic Determiners. *Journal of Semantics* 23.3: 217–250.
- Kamp, Hans 1981. A Theory of Truth and Semantic Representation. In: Groenendijk, Jeroen (szerk.): *Formal Methods in the Study of Language*. Mathematisch Centrum. Amsterdam. Újrakiadás: In: Von Stechow, Klaus és Alice ter Meulen (szerk.) 2013: *The Dynamics of Meaning. Selected Papers of Hans Kamp*. Brill. Leiden. 329–370.
- Kamp, Hans – Bende-Farkas Ágnes 2019. Epistemic Specificity from a Communication-Theoretic Perspective. *Journal of Semantics* 36.1: 1–51.
- Kratzer, Angelika 1998. Scope or Pseudo-Scope? Are There Wide-Scope Indefinites? In: Susan Rothstein (szerk.): *Events in Grammar*. Kluwer. Dordrecht. 163–196.
- Kratzer, Angelika – Junko Shimoyama 2002. Indeterminate Pronouns: The View from Japanese. In: Y. Otsu (szerk.): *Proceedings of Third Tokyo Psycholinguistics Conference*. Hituzi Syobo. Tokyo. 1–25.
- Kriza János 1863a. *Erdélyi tájszótár*. Erdélyi Helikon 1926.
- Kriza János 1863b. *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kolozsvár.
- Lightfoot, David 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge University Press. Cambridge.

- Matthewson, Lisa 1999. On the Interpretation of Wide-Scope Indefinites. *Natural Language Semantics* 7: 79–134.
- Partee, Barbara – Mats Rooth 1983. Generalized Conjunction and Type Ambiguity. In: Arnim von Stechow et al. (szerk.): *Meaning, Use and Interpretation*. Mouton de Gruyter. Berlin.
- Reinhart, Tanya 1995. *Interface Strategies*. OTS Working Papers.
- Reinhart, Tanya 1997. Quantifier Scope: How Labor is Divided Between QR and Choice Functions. *Linguistics and Philosophy* 20: 335–397.
- Rothstein, Susan 2016. *Semantics for Counting and Measuring*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Schvarcz Brigitta 2017. Measure Constructions in Hungarian and the Semantics of the *-nyi* suffix. In: Harry van der Hulst and Anikó Lipták (szerk.): *Approaches to Hungarian* 15. John Benjamins. 157–182.
- Săvescu–Ciucivara, Oana 2007. *Oarecare* Indefinites Are Not Just Any Indefinites. In: G. Alboiu et al. (szerk.): *Pitar Moș: A Building with a View. Papers in Honour of Alexandra Cornilescu*. Editura Universității din București. Bukarest. 205–225.
- Szigetvári Péter 2008. What and Where. In: J. B. de Carvalho et al. (szerk.): *Lenition and Fortition*. Mouton de Gruyter. Berlin. 93–130.
- Von Stechow, Arnim 2000. Some Remarks on Choice Functions and LF-Movement. In: Von Stechow, Klaus és Urs Egli (szerk.): *Reference and Anaphoric Relations*. Springer. Dordrecht. 193–228.
- Winter, Yoad 1997. Choice Functions and the Scopal Semantics of Indefinites. *Linguistics and Philosophy* 20: 399–467.

Halm Tamás

MTA Nyelvtudományi Intézet

halm.tamas@gmail.com

Bende-Farkas Ágnes

MTA Nyelvtudományi Intézet

agnesbf@gmail.com